

DOROTA MAŚNIAK*

WYKORZYSTANIE UBEZPIECZEŃ DO NAPRAWY SZKÓD W ŚRODOWISKU O ROZMIARACH KATASTROFALNYCH

Abstrakt

Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie o rolę ubezpieczeń w rozwiązywaniu konsekwencji finansowych katastrof środowiskowych. Posługując się metodą analizy dogmatycznoprawnej Autorka przedstawiła uwarunkowania prawne rozwoju ubezpieczeń środowiskowych w UE ograniczając się do regulacji unijnych. Zwróceniu uwagi na globalny charakter badanego zagadnienia służyć miało przedstawienie przykładów katastrof środowiskowych, do których doszło na innych kontynentach. Szukając specyfiki ubezpieczeń środowiskowych zwrócono uwagę na wagę funkcji prewencyjnej i sposób jej realizacji oraz znaczenie partnerstwa publiczno-prywatnego.

Słowa kluczowe: ubezpieczenie, szkoda w środowisku, katastrofa środowiskowa, katastrofa ekologiczna, zanieczyszczenie

WPROWADZENIE

Ubezpieczenia w ujęciu prawnym, finansowym i praktycznym towarzyszyły Profesorowi Zdzisławowi Brodeckiemu przez całe naukowe i zawodowe życie. Ośmielę się stwierdzić, że znajdowały go nawet wtedy, gdy Profesor podążał w innych kierunkach. Nie bez znaczenia pozostaje fakt zaangażowania Profesora w działania Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Ubezpieczeniowego AIDA jako Przewodniczącego Polskiej Sekcji AIDA oraz członka Grupy Roboczej Zanieczyszczenie i Ubezpieczenie¹. Jego zaangażowanie w reprezento-

* dr hab. Dorota Maśniak, prof. UG, Katedra Prawa Cywilnego, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, ORCID 0000-0001-7521-4220.

¹ O zaangażowaniu Profesora w problematykę ochrony ubezpieczeniowej ryzyk środowiskowych świadczy chociażby jego opracowanie: *Claims for the Benefit of the Environment in the*

wanie polskiej nauki prawa ubezpieczeniowego poza granicami przynosi dzisiaj rezultaty w postaci kontynuowania działalności Oddziału AIDA Polska przez wychowanki Profesora². Nowatorski umysł i ciekawość badawcza już w latach 70. ubiegłego wieku pozwoliły Profesorowi dostrzec potencjał tych instrumentów finansowych i możliwość ich wykorzystania dla rozwiązywania problemów społecznych, takich jak problem katastrof. Dzisiaj widać wyraźnie jak trafne i dalekowzroczne były jego badania i postulowane rozwiązania prawne. Stąd niesłabnące od ćwierćwiecza zainteresowanie tą tematyką Autorki zainspirowanej badaniami Profesora Z. Brodeckiego³.

Ryzyko zanieczyszczenia środowiska stawia przed prawem ubezpieczeniowym i rynkiem ubezpieczeniowym wyzwania dotyczące dochodzenia roszczeń przez grupy podmiotów – społeczności, których środowisko dotknięte zostało skutkami katastrofy. Świat stoi przed pytaniami jak wykorzystać potencjał finansowy charakteryzujący rynek ubezpieczeniowy w walce o życie na ziemi. Specyfika ochrony środowiska stawia przed ubezpieczeniami kolejne pytanie o rolę prewencji. Z uwagi na wiodącą kompensacyjną funkcję ubezpieczeń rodzi się pytanie o możliwości zaangażowania ubezpieczycieli w działania na rzecz zapobiegania katastrofom. Na ile rynek ubezpieczeniowy przygotowany jest na wyzwania stawiane przez szkody w środowisku o rozmiarach katastrofalnych? I wreszcie: czy rozwiązania prawne wspierają rozwój ubezpieczeń środowiskowych?

1. APARAT POJĘCIOWY – SZKODY O ROZMIARACH KATASTROFALNYCH CZY KATASTROFY ŚRODOWISKOWE?

Już blisko pół wieku temu Zdzisław Brodecki zwracał uwagę na specyfikę i trudność terminologiczną związaną ze zjawiskiem szkód o rozmiarach katastrofalnych. Terminem tym obejmował klęski żywiołowe oraz klęski

United States: a Foreign Perspective (w:) *Insuring Environmental Risks*, (eds.) K. Davidson, W. Pfennigstorf, Londyn 1986, s. 49-65.

² Aktualnie Autorka pełni funkcję Przewodniczącej Polskiego Oddziału AIDA, w Komitecie Zarządzającym współpracuje z nią prof. ALK dr hab. Katarzyna Malinowska – Przewodnicząca Oddziału AIDA w Polsce w kadencji 2018-2020.

³ Zob. publikacje autorstwa Doroty Maśniak: monografia *Ubezpieczenia ekologiczne*, Kraków 2003; *Ubezpieczenia jako instrument zarządzania katastrofami spowodowanymi przez człowieka – perspektywa unijna*, Prawo Asekuracyjne Nr 3/2014, s. 138-152; *Problematyka ubezpieczeń ekologicznych w świetle wybranych regulacji kodeksu cywilnego dotyczących umowy ubezpieczenia*, Gdańskie Studia Prawnicze 2009, t. XXI, s. 261-282; *Interes społeczny a przymus w ubezpieczeniach rolnych i ekologicznych*, Gdańskie Studia Prawnicze 2012, t. XXVIII, s. 217-234; *Aspekty prawne dywersyfikacji ryzyka zanieczyszczenia środowiska pomiędzy sprawcą, państwo i ubezpieczycieli*, Gdańskie Studia Prawnicze 2017, t. XXXVIII, s. 137-152.

społeczne⁴. Stał na stanowisku, że jest to „kategoria względna, zależna od rodzaju szkody, podmiotu zobowiązanego do jej naprawienia i punktu odniesienia, a więc pojęcia szkody, oraz od podstaw odpowiedzialności bądź wysokości świadczeń”⁵

Dzisiaj używany w piśmiennictwie i w praktyce termin katastrof środowiskowych (ekologicznych) łączony jest z zagadnieniem klęsk żywiołowych, czy też inaczej katastrof naturalnych (*natural disasters*) dla odróżnienia od katastrof spowodowanych przez człowieka (*man-made disasters*). Przez katastrofy spowodowane przez człowieka rozumiemy awarie przemysłowe związane z substancjami niebezpiecznymi, takie jak omówione poniżej awaria związana z wydobywaniem ropy naftowej na morzu w Zatoce Meksykańskiej⁶ czy zawalenie się zapory powodujące zalaniem szlamem rudy żelaza w Brazylii. Czytając dokumenty opracowywane na szczeblu europejskim trudno nie ulec wrażeniu tendencji do wspólnej regulacji tych dwóch rodzajów katastrof (Zielona Księga⁷). Należy jednak podkreślić, że Parlament Europejski opowiedział się za różnicowaniem klęsk żywiołowych i katastrof spowodowanych przez człowieka⁸. Zauważył, „że klęski żywiołowe i katastrofy spowodowane przez człowieka wymagają różnych rodzajów ubezpieczeń i są objęte dwoma różnymi rynkami ubezpieczeń, a zatem nie można ich ujmować razem, nawet jeżeli zdarzają się ludzkie decyzje zwiększające narażenie na ryzyko wystąpienia klęsk żywiołowych” (punkt 8 Rezolucji Parlamentu).

Sprawę komplikują tzw. katastrofy synergiczne, zwane „na-tech” katastrofy (katastrofy naturalno-techniczne). Klęski żywiołowe i katastrofy spowodowane przez człowieka mogą występować łącznie lub mogą wzajemnie potęgować swoje skutki, czego najlepszym przykładem są szkody klimatyczne. Obserwujemy wzrost tego typu katastrof wynikający z anomalii pogodowych i złożoności systemów produkcyjnych. Przykład stanowi susza powiązana z działalnością rolniczą, która powoduje zmniejszenie różnorodności biologicznej fauny i flory⁹.

⁴ Zob. Z. Brodecki, *Obowiązek naprawienia szkód o rozmiarach katastrofalnych*, Gdańsk 1978, s. 14-18.

⁵ Ibidem, s. 131.

⁶ Przykładem katastrofy o dużym zasięgu wywołującym skutki transgraniczne jest wyciek ze zbiornika tlenu glinu w miejscowości Ajka na Węgrzech w 2011 r.

⁷ Zielona Księga z 16 kwietnia 2013 r. dotycząca ubezpieczenia od klęsk żywiołowych i katastrof spowodowanych przez człowieka, COM(2013) 213.

⁸ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 5 lutego 2014 r. w sprawie ubezpieczeń od klęsk żywiołowych i katastrof spowodowanych przez człowieka (2013/2174(INI)); szerzej zob. D. Maśniak, *Ubezpieczenia jako instrument zarządzania katastrofami spowodowanymi przez człowieka – perspektywa unijna*, Prawo Asekuracyjne Nr 3/2014, s. 138-152.

⁹ N. Žarković, J. Miloradić, S. Samardžić, *The risk of drought in crop production insurance*, *Economics of Agriculture* 2016, nr 4, s. 1300-1301.

Prawodawca i doktryna posługują się pojęciami szkód w środowisku, szkody ekologicznej¹⁰. Relacja pomiędzy tymi pojęciami a pojęciem katastrofy środowiskowej¹¹ nie jest jasna. Definicja legalna wynikająca z dyrektywy 2004/35/WE¹² i implementowana w polskiej ustawie o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie¹³ nie rozwiązuje problemu z uwagi na jej nieprzystawalność do zasad odpowiedzialności odszkodowawczej wynikających z kodeksu cywilnego¹⁴. Ważnym krokiem w dążeniu do ujednoczenia aparatu pojęciowego była zmiana dyrektywy środowiskowej w 2019 r. zobowiązująca Komisję Europejską do opracowania wytycznych zawierających wspólne rozumienie pojęcia „szkody wyrządzonej środowisku naturalnemu” zdefiniowanej w art. 2 dyrektywy¹⁵.

2. RYNEK UBEZPIECZENIOWY JAKO MIEJSCE DYWERSYFIKACJI RYZYKA SZKÓD W ŚRODOWISKU

2.1. PESPEKTYWA GLOBALNA – STUDIUM PRZYPADKU

W listopadzie 2015 r. w mieście Mariana (*State of Minas Gerais*) doszło do zawalenia się zapory Fundão należącej do spółki Samarco Company. Doprowadziło to do wycieku 50 milionów metrów sześciennych szlamu rudy żelaza do rzeki (Rio Doce River). Toksyczny szlam o powierzchni odpowiada-

¹⁰ Por. szeroko na ten temat L. Jing, *Compensating Ecological Damage. Comparative and Economic Observation*, Cambridge-Antwerp-Portland 2013, s. 29 i n.

¹¹ Zob. M. Lemkowska, *Systemy zarządzania środowiskowego zgodne z wymaganiami normy ISO ...*, s. 66 i n.

¹² Dyrektywa 2004/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zarządzania szkodami wyrządzonym środowisku naturalnemu, Dz.U. L 143 z 30.4.2004, s. 56, zwana dalej dyrektywą środowiskową.

¹³ Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie, Dz. U. 2007 Nr 75, poz. 493.

¹⁴ Szerzej zob. B. Draniewicz, *Odpowiedzialność za szkodę w środowisku w ustawie o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie – wybrane zagadnienia*, Monitor Prawniczy, 2008, no 5; oraz D. Maśniak, *Problematyka ubezpieczeń ekologicznych w świetle wybranych regulacji kodeksu cywilnego dotyczących umowy ubezpieczenia*, Gdańskie Studia Prawnicze 2009, t. XXI oraz B. Rakoczy, *Cywilnoprawne aspekty ustawy o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie*, Studia z zakresu prawa, administracji i zarządzania, UKW, 2013, vol. 4, s. 21.

¹⁵ Zob. Wytyczne zawierające wspólne rozumienie pojęcia „szkody wyrządzonej środowisku naturalnemu” zdefiniowanej w art. 2 dyrektywy 2004/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zarządzania szkodami wyrządzonym środowisku naturalnemu, Dz.Urz. UE z 2021, C 118, z 7.04.2021.

jącej 25 000 olimpijskich basenów zalał całe miasta, zabił 19 osób i spowodował ogromne szkody w środowisku – w tym śmierć tysięcy ptaków. Dewastacja rzeki Rio Doce pozbawiła wody około 28 000 osób (ponad 200 miast). Drogami wodnymi toksyczna ciecz dostała się do Oceanu Atlantyckiego. Przywracanie tych terenów do stanu odpowiedniego szacowane jest na dekady¹⁶.

Analizując ów przypadek od strony ubezpieczeniowej dostrzegalna jest wielość i różnorodność ryzyk ubezpieczeniowych. Istotne jest wyraźne odróżnienie ochrony ubezpieczeniowej udzielanej interesom majątkowym sprawcy szkody w ramach tzw. ubezpieczeń własnych ubezpieczonego¹⁷ od ochrony udzielanych jego interesowi jako potencjalnemu sprawcy szkody odpowiedzialnego wobec osób trzecich. Sprawca szkody miał ochronę ubezpieczeniową w zakresie ubezpieczenia jego mienia (*property insurance*), przerw w produkcji i utraconych z tego tytułu dochodów (*business interruption*). Przy takich ryzykownych inwestycjach konieczna jest dywersyfikacja ryzyka ubezpieczeniowego pomiędzy kilku ubezpieczycieli w ramach koasekuracji. W tym przypadku w 80% ryzyko przejęte zostało przez szwajcarskiego ubezpieczyciela Zurich (ACE) oraz ubezpieczycieli z Hiszpanii i Kanady (Spain's MAPFRE SA and Canada's Fairfax Financial Holdings Inc.). Z punktu widzenia szkód spowodowanych innym podmiotom na rynku ubezpieczeniowym kluczową rolę odgrywa ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej. W przypadku omawianej szkody ubezpieczyciel Allianz SE wypłacił z tego tytułu około 70 milion reais.

Niestety zanim doszło do realnej odbudowy ekosystemu po katastrofie Mariana 25 stycznia 2019 r. w Brazylii, w bardzo podobnych okolicznościach, doszło do najtragiczniejszej katastrofy ekologicznej w historii tego kraju. W rejonie miejscowości Brumadinho (stan Minas Gerais) przerwana została 85-metrowa zaporą wypełniona po same brzegi 12 milionami metrów sześciennych odpadów wydobywczych pochodzących z kopalni rud żelaza. Zginęło co najmniej 250 osób. Tama należała do spółki górniczej Vale SA. Do katastrofy doszło podczas przerwy obiadowej, gdy lawina błotna rudy żelaza zalała teren administracyjny kopalni rudy żelaza, w którym setki pracowników jadło posiłek. Na skutek zalania toksycznymi odpadami utracono 125 hektarów lasów, co stanowi równowartość ponad miliona metrów kwadratowych lub 125 boisk do piłki nożnej. Doszło do utraty życia wodnego.

¹⁶ Szerzej na temat rozmiaru szkód zob. V. Hatje, R. M. A. Pedreira, C. E. de Rezende, C. A. F. Schettini, G. Cotrim de Souza, D. Canaver Marin & P. C. Hackspacher, *The environmental impacts of one of the largest tailing dam failures worldwide*, <https://www.nature.com/articles/s41598-017-11143-x> [dostęp 6.09.2017].

¹⁷ Szerzej na temat podziału na *first and third party insurance* zob. D. Maśniak, *Prawo ubezpieczeniowe*, Gdańsk 2020, s. 24.

Na najbardziej dotkniętych odcinkach rzeka przestała płynąć, a wodę zastąpiło błoto, uniemożliwiając przetrwanie gatunkom wodnym¹⁸.

Minęła dekada od wycieku ropy do Zatoki Meksykańskiej. Wyciek ropy naftowej, do którego doszło po eksplozji na platformie *Deepwater Horizon*, przerodził się w jedną z największych w historii katastrof środowiskowych. Dnia 20 kwietnia 2010 r. eksplozja platformy wiertniczej należącej do BP zabiła 11 pracowników i doprowadziła do największego w historii wycieku ropy. W ciągu czterech miesięcy z uszkodzonego szybu wyciekło niemal 5 mln baryłek ropy do wód Zatoki Meksykańskiej (a dziennie uwalniało się z niego nawet 62 tys. baryłek)¹⁹. Był to drugi pod względem wielkości wyciek ropy w historii ludzkości. Jedynie podczas celowego podpalenia szybów w Zatoce Perskiej przez Irakijczyków w 1991 r., statystyki były bardziej przerażające (ok. 8 milionów baryłek).

Z dużym prawdopodobieństwem właśnie to zdarzenie w istotnym stopniu przyczyniło się do wprowadzenia w Meksyku regulacji prawnych dotyczących ubezpieczeń środowiskowych. Meksyk jest pierwszym państwem na świecie, w którym wprowadzono takie regulacje. Ustawa o ochronie środowiska w Meksyku wprowadza wymóg, aby każdy podmiot prowadzący działalność zagrażającą powstaniem szkody środowiskowej, w tym działalność związaną z wysokim ryzykiem i wytwarzaniem odpadów niebezpiecznych, zawierał umowę ubezpieczenia od ryzyka środowiskowego²⁰. Wprowadzono szczegółowe regulacje²¹ określające ryzyka środowiskowe, zakres ochrony, sumy ubezpieczenia oraz stworzono *Krajowy System Ubezpieczeń Środowiskowych*. Niestety nie zapobiegło to następnym katastrofom ekologicznym w Meksyku. W 2014 r. doszło do wycieku około 40 tys. metrów sześciennych kwasu siarkowego z kopalni Buenavista del Cobre w Cananei do rzek Bacanuchi i Sonora, pozostawiając 22 000 mieszkańców siedmiu gmin bez wody pitnej i środków do życia. Pomimo upływu pięciu lat od katastrofy wody rzek nadal są silnie zanieczyszczone.

¹⁸ Szerzej na temat prawnych i ubezpieczeniowych skutków katastrofy zob. K.Ridley, London Court Will Reconsider \$6.9B Suit Against BHP Over 2015 Brazil Dam Collapse, <https://www.insurancejournal.com/news/international/2021/05/07/613058.htm> [dostęp 2.05.2021].

¹⁹ Szerzej na temat prawnych i ubezpieczeniowych aspektów tej katastrofy zob. K. Noussia, Environmental Pollution Liability and Insurance Law Ramifications in Light of the Deepwater Horizon Oil Spill (w:) *The Hamburg Lectures on Maritime Affairs 2009 & 2010*, red. Jürgen Basedow, Ulrich Magnus, Rüdiger Wolfrum Berlin-Heilderberg 2012, s. 137-176.

²⁰ Wymóg ubezpieczenia wynika z Ustawy ogólnej o równowadze ekologicznej i ochronie środowiska z 1988 r. (LGEEPA), która jest podstawową ustawą dotyczącą ochrony środowiska w Meksyku, zapewniającą ramy prawne dla krajowego ustawodawstwa w tej dziedzinie.

²¹ Ustawa federalna o odpowiedzialności za środowisko (Ley Federal de Responsabilidad Ambiental) (LFRA). LFRA została opublikowana w Dzienniku Urzędowym Federacji w dniu 7 czerwca 2013 r. i weszła w życie w dniu 7 lipca 2013 r.

2.2. PERSPEKTYWA UNIJNA – STAN PRAWNY

Na szczęblu unijnym Parlament Europejski wprost odniósł się do ubezpieczenia katastrof spowodowanych przez człowieka i klęsk żywiołowych w Rezolucji z 2014 r. Parlament Europejski źródła katastrof upatruje w niewłaściwym zachowaniu lub w złym zarządzaniu ryzykiem. Zwrócił uwagę, że rynek ubezpieczeń środowiskowych ma na celu spełnienie wymogów dotyczących odpowiedzialności wynikającej z niezachowywania norm bezpieczeństwa. Stąd unijny wymóg tworzenia zachęt odpowiadających potrzebom ubezpieczeniowym przedsiębiorców działających w branży górniczej, gazowej, chemicznej lub jądrowej odpowiedzialnym za szkody wyrządzone w środowisku²². Pomimo dostrzeżenia roli ubezpieczeń środowiskowych i potencjału rynku ubezpieczeniowego Parlament Europejski sceptycznie odniósł się do narzucenia obowiązku ubezpieczenia przez prawodawcę unijnego²³.

Kluczowe znaczenie dla rozwoju rynku ubezpieczeń środowiskowych ma dyrektywa środowiskowa. Państwa członkowskie zostały zobligowane do podjęcia działań zachęcających do korzystania ubezpieczeń jako form zabezpieczenia finansowego spełnienia zobowiązań finansowych narzucanych na podmioty korzystające ze środowiska – potencjalnych zanieczyszczających (art. 14 dyrektywy środowiskowej). Ponadto w myśl art. 8 tej dyrektywy „właściwe władze uzyskują od podmiotu gospodarczego, który spowodował szkodę lub bezpośrednio zagrożenie wystąpieniem szkody, między innymi za pośrednictwem zabezpieczenia na mieniu lub innych odpowiednich gwarancji, zwrot kosztów poniesionych w związku z działaniami zapobiegawczymi lub zaradczymi podjętymi na mocy niniejszej decyzji. Organy unijne cyklicznie monitorują sposób i skuteczność rozwiązań wprowadzanych na poziomie krajowym²⁴. Nie bez znaczenia pozostają również inne dyrektywy unijne związane z ochroną środowiska odnoszące się do zabezpieczeń finansowych zobowiązań środowiskowych, w tym w szczególności dyrektywy wprowadzające obowiązki (a co tym idzie zabezpieczenia finansowe) związane z gromadzeniem, składowaniem i utylizacją odpadów²⁵.

²² Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 5 lutego 2014 r. w sprawie ubezpieczeń od klęsk żywiołowych i katastrof spowodowanych przez człowieka (2013/2174(INI)).

²³ Szerzej zob. D. Maśniak, *Aspekty prawne dywersyfikacji ryzyka zanieczyszczenia środowiska pomiędzy sprawcę, państwo i ubezpieczycieli*, Gdańskie Studia Prawnicze 2017, t. XXXVIII, s. 137-152.

²⁴ Sprawozdanie Komisji dla Rady i Parlamentu Europejskiego na podstawie art. 18 ust. 2 dyrektywy 2004/35/WE w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu z dnia 14.04.2016 COM (2016) 204 final oraz V. Fogleman, *Improving financial security in the context of the Environmental Liability Directive*, No 07.0203/2018/789239/SER/ENV.E. [dostęp 4.05.2020].

²⁵ Dyrektywa Rady 1999/31/WE z dnia 26 kwietnia 1999 r. w sprawie składowania odpadów, Dz. Urz nr 182/1 oraz Dyrektywa Rady Europejskiej i Parlamentu Europejskiego 2008/98/WE

Pomimo podejmowanych wysiłków ubezpieczenia środowiskowe rozwijają się mozolnie, stanowiąc marginalną część unijnego jednolitego rynku ubezpieczeniowego²⁶. Z pewnością ich znaczenie wzrosłoby w sytuacji przekształcenia systemu zachęt zabezpieczeń finansowych w zharmonizowany system obowiązkowych zabezpieczeń finansowych lub wprost ubezpieczeń środowiskowych – wzorem obowiązkowych ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych²⁷.

Jego wprowadzenie uzależnione zostało od wyników analizy skuteczności przepisów dyrektywy pod względem rzeczywistego zaradzenia szkodom wyrządzonym środowisku, w sprawie warunków dostępności, przy racjonalnych kosztach ubezpieczeń oraz innych rodzajów zabezpieczeń finansowych.

Istotną rolę w badaniach nad rolą ubezpieczeń w ochronie środowiska odgrywają działania nie mające charakteru normatywnego. W 2014 r., Europejska Sieć Szefów Agencji Ochrony Środowiska (Sieć EPA) uznała, że koszty zobowiązań środowiskowych wynikających z prowadzenia działalności przemysłowej zbyt często obciążają budżety państwowe z powodu niedoskonałości systemu zabezpieczeń finansowych. Wobec powyższego, w ramach Europejskiej Sieci Wdrażania i Egzekwowania Prawa Ochrony Środowiska (IMPEL) zainicjowano projekt mający na celu określenie, jakie formy zabezpieczeń finansowych mogą zapewnić bezpieczeństwo i wystarczające pokrycie kosztów ochrony środowiska i które w razie potrzeby będą dostępne dla organów regulacyjnych. Celem projektu było lepsze zrozumienie dostępności i przydatności takich instrumentów finansowych jak ubezpieczenia. Z analizy prawodawstwa państw członkowskich dotyczącego sposobu wprowadzania zabezpieczeń finansowych narzucanych przepisami dyrektywy środowiskowej przeprowadzonych na zlecenie Komisji Europejskiej wynika, że ubezpieczenia stanowią dominujący w Unii obowiązkowy instrument zabezpieczenia finansowego (w drugiej kolejności jest nim gwarancja bankowa). Pomimo wykazania, że obowiązkowy charakter zabezpieczeń finansowych stanowi główny motor rozwoju ubezpieczeń środowiskowych przeprowadzona analiza prawnoporównawcza pozostawiła autorów raportu sceptycznymi wobec harmonizacji na poziomie unijnym obowiązkowych zabezpieczeń finansowych dla zobowiązań środowiskowych wynikających z dyrektywy. Zwrócono uwagę, że różnice

z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie odpadów oraz uchylająca niektóre dyrektywy Dz.Urz Nr 312/3.

²⁶ Szerzej na temat jednolitego rynku ubezpieczeniowego zob. D. Maśniak, *Prawo ubezpieczeń* [w:] *Finanse. Acquis communautaire*. Red. Z. Brodecki, Warszawa 2004 oraz Z. Brodecki, *Rynek ubezpieczeń w Unii Europejskiej* [w:] *Kontrakty na rynku ubezpieczeń. Komentarz do przepisów i warunków ubezpieczenia*, Warszawa 2020, s. 24 i n.

²⁷ Szerzej zob. D. Maśniak, *Road Accident Victim Transboundary Protection System*, Gdańsk 2016.

w prawodawstwie państw członkowskich i ofercie ubezpieczycieli naraziłyby klientów na brak możliwości uzyskania obowiązkowej ochrony. Takie rozwiązanie wymagałoby również wsparcia finansowego na wypadek niewypłacalności ubezpieczycieli wzorem komunikacyjnych funduszy gwarancyjnych powołanych celem „uszczelnienia” transgranicznego systemu ochrony ofiar wypadków drogowych. Narzucenie powołania tego rodzaju funduszy dla zobowiązań środowiskowych uznano za przedwcześnie²⁸.

3. UBEZPIECZENIA ŚRODOWISKOWE – POJĘCIE I KLASYFIKACJA

3.1. POJĘCIE UBEZPIECZEŃ ŚRODOWISKOWYCH

Pojęciowe wyodrębnienie ubezpieczeń środowiskowych (czy też ubezpieczeń ekologicznych) nastrocza wiele trudności. Z uwagi na fakt, że ubezpieczenia stanowią kategorię ekonomiczno-prawną zdecydowana większość badań prowadzona była dotychczas przez przedstawicieli nauk ekonomicznych i nauk o organizacji i zarządzaniu²⁹. Dominują one nad badaniami prowadzonymi przez przedstawicieli nauk prawnych. Analiza polskojęzycznej literatury wskazuje na kilka interpretacji zagadnienia ubezpieczeń środowiskowych. Stąd ściśle powiązanie ubezpieczeń środowiskowych z pojęciem ryzyka środowiskowego (czy ekologicznego) kluczowego dla ekonomicznego podejścia do ubezpieczeń³⁰. Przyjęcie określonego modelu ryzyka środowiskowego przejmowanego przez ubezpieczyciela determinuje zakres wyodrębnienia ubezpieczeń środowiskowych. Analiza polskojęzycznej literatury przedmiotu pozwala wyróżnić kilka ujęć ubezpieczeń środowiskowych³¹:

1. Szerokie – upatrujące ryzyka środowiskowego we wszystkich zachodzących interakcjach między ludźmi a pozostałymi elementami środowiska naturalnego, w tym również w oddziaływaniu sił przyrody

²⁸ Por. V. Fogleman, *Improving financial ...*, s. 46-68.

²⁹ M. Lemkowska, *Pojęcie szkody i odpowiedzialności prawnej jako podstawa kształtowania produktu ubezpieczenia środowiskowego*, Przegląd prawa ochrony środowiska 2/2016, s. 56-76; P. Kozyra, M. Rutkowska, *Ubezpieczenia ekologiczne jako instrument finansowy w ochronie środowiska*, Ogólnopolska konferencja „Zrównoważony rozwój w teorii ekonomii i praktyce” 29-30.06.2006, Referat pobrany ze strony Katedry Ekonomii Ekologicznej, <http://www.kee.ae.wroc.pl>, materiał na prawach rękopisu.

³⁰ O ekonomicznych determinantach rozwoju rynku ubezpieczeń środowiskowych zob. M. Lemkowska, *Systemy zarządzania środowiskowego zgodne z wymaganiami normy ISO 14001 na tle wybranych determinant rozwoju rynku ubezpieczeń środowiskowych*, Toruń 2020, s. 157 i n.

³¹ Szerzej na ten temat zob. D. Maśniak, *Aspekty prawne dywersyfikacji ryzyka zanieczyszczenia środowiska pomiędzy sprawcą, państwo i ubezpieczycieli*, Gdańskie Studia Prawnicze 2017, t. XXXVIII, s. 146.

niezwiązanych z zanieczyszczeniem – np. uderzenia pioruna, huraganu czy gradobicia³²;

2. Umiarkowane – podejście dostrzega w obrębie ubezpieczeń środowiskowych ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody w środowisku i ubezpieczenia rzeczowe chroniące mienie przed skutkami zanieczyszczeń³³, jak również, jeżeli nie przede wszystkim ubezpieczenie ryzyk finansowych, do jakich zakwalifikować można ryzyka kosztów działań zapobiegawczych i naprawczych. Za umiarkowany uznać należy również pogląd zaliczający do ubezpieczeń środowiskowych ubezpieczenia odpowiedzialności administracyjnoprawnej za szkody w środowisku³⁴. Do grupy umiarkowanego podejścia można zaliczyć również zwolenników zaliczenia do ubezpieczeń środowiskowych ubezpieczeń osobowych chroniących dobra osobiste przed ryzykiem zanieczyszczenia³⁵;
3. Wąskie – ograniczone do ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody w środowisku³⁶.

Powyżej wskazane jako umiarkowane ujęcie ubezpieczeń środowiskowych uznać należy za zgodne z Programem Środowiskowym Narodów Zjednoczonych (*United Nations Environment Programme* – UNEP), który do ubezpieczeń środowiskowych zalicza takie rodzaje ubezpieczeń, które mogą być powiązane z potencjalnie zanieczyszczonym obszarem – w zakresie kosztów działań naprawczych, odpowiedzialności wobec osób trzecich z tytułu zanieczyszczeń czy też kosztów przewyższających założenia projektowe w zakresie rekultywacji gruntów. Przez ubezpieczenia środowiskowe mogą być też rozumiane ubezpieczenia transportowe – ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej przewoźnika drogowego substancji niebezpiecznych oraz niektóre ubezpieczenia

³² Por. A. Doś, *Ryzyko ekologiczne przedsiębiorstw na rynku ubezpieczeń majątkowych*, Warszawa 2011, s. 17, 81; nieco węższe ujęcie: G. Borys, *Ryzyko ekologiczne i jego systematyka na gruncie teorii ubezpieczeniowej*, [w:] *Instrumenty rynkowe w ochronie środowiska*, S. Czaja (red.), Jugowice-Wrocław 2002, s. 41.

³³ Por. D. Maśniak, *Ubezpieczenia ekologiczne*, Kraków 2003, s. 140; K. Rosiek, *Zakres pojęcia „szkoda ekologiczna” w ubezpieczeniach ekologicznych*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2006, Nr 708, s. 102-103; T. Żebrowska, *Ubezpieczenia ekologiczne a ochrona środowiska naturalnego*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 1997, Nr 3-4, s. 11.

³⁴ M. Lemkowska, *Ubezpieczenia odpowiedzialności administracyjnej za szkody w środowisku – problemy prawne*, *Prawo Asekuracyjne* 1/2013, s. 57 i n.

³⁵ Por. P. Wójcik, *Ubezpieczenia odpowiedzialności za szkody w środowisku*, „Prawo, Ubezpieczenia, Reasekuracja” 1998, Nr 5, s. 45-46; A. Panasiewicz, *Ubezpieczenia środowiskowe jako czynnik przyspieszenia przemian próśrodowiskowych*, [w:] *Ubezpieczenia wobec wyzwań XXI wieku*, (red.) W. Ronka-Chmielowiec, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” 2008, Nr 1197, s. 322.

³⁶ Por. B. Fiedor, *Economic Aspects of Ecological Liability and its Insurance, International Experiences and the Polish Case*, s. 16, <http://web.sfc.keio.ac.jp/~kgw/Research/JJPJP/Research-Paper2003/Fiedor.pdf>

finansowe gwarantujące ochronę w zakresie kosztów ponoszonych w związku z zakończeniem lub po zakończeniu działalności niebezpiecznej dla środowiska oraz ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej konsultantów środowiskowych³⁷. Podobnie jak UNEP również OECD ubezpieczenia środowiskowe ogranicza do ubezpieczeń szeroko rozumianej odpowiedzialności za szkody w środowisku³⁸.

3.2. UBEZPIECZENIA REALIZUJĄCE ZASADĘ „ZANIECZYSZCZAJĄCY PŁACI” (*POLLUTER PAYS PRINCIPLE*)

Zgodnie z prawem unijnym prewencja, jak i kompensacja szkód w środowisku powinny być realizowane poprzez popieranie reguły „zanieczyszczający płaci” (art. 191 TFUE), która wyraźnie wskazana została również w dyrektywie środowiskowej, w myśl której przedsiębiorca wyrażający przez swoją działalność szkody w środowisku naturalnym lub powodujący bezpośrednie zagrożenie wystąpieniem takich szkód pozostaje finansowo za nie odpowiedzialny. Celem jest nakłonienie przedsiębiorców do przyjęcia środków i opracowywania praktyk minimalizujących ryzyko wyrządzenia szkód środowisku oraz ograniczenia w ten sposób możliwości poniesienia finansowej odpowiedzialności za nie. Stąd nałożony na przedsiębiorcę powodującego swoją działalnością szkody w środowisku lub stwarzającego bezpośrednie zagrożenie wystąpieniem takich szkód obowiązek poniesienia kosztów niezbędnych środków zapobiegawczych i zaradczych. Biorąc pod uwagę specyfikę szkód w środowisku stanowiącym dobro wspólne podmioty publiczne odpowiedzialne za stan środowiska zobligowane są do podejmowania działań zapobiegawczych i naprawczych samodzielnie, nie czekając na reakcję zanieczyszczającego przedsiębiorcy. W takiej sytuacji, wiążącej się z wykonywaniem czynności przez osoby trzecie w miejsce przedsiębiorcy, koszt ponoszonych działań ostatecznie spoczywać powinien na przedsiębiorcy. Koszty te powinny obejmować również koszty oceny szkód w środowisku.

Zasada Zanieczyszczający Płaci determinuje sposób ochrony ubezpieczeniowej, której beneficjentem jest właśnie zanieczyszczający przedsiębiorca. Celem ubezpieczenia oferowanego potencjalnemu zanieczyszczającemu jest zapewnienie ochrony na wypadek roszczeń z tytułu zanieczyszczenia środowiska. Niestety nadal podstawowym rodzajem oferowanego mu ubezpieczenia jest ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej (tzw. *third party insurance*). Jego zastosowa-

³⁷ Zob. *Risk, The Environment and The Role of The Insurance Industry*, UNEP Finance Initiatives, February 2003, s. 16-17.

³⁸ Zob. *Environmental Risks and Insurance, A Comparative Analysis of The Role of Insurance in The Management of Environment-Related Risks*, Policy Issues in Insurance, 2003, no. 6, OECD, s. 21-53.

nie do rozwiązywania problemów ochrony środowiska jest w dużym stopniu ograniczone przesłankami i zasadami odpowiedzialności cywilnej sprawcy – niezharmonizowanymi w Unii Europejskiej, różniącymi się w zależności od krajowego systemu prawnego. Przykład stanowić może kompensacja roszczeń z tytułu „czystych strat finansowych” (*pure economic loss*), rozumianych jako strata poniesiona bez jakiegokolwiek związku z utratą lub uszkodzeniem mienia³⁹.

Realizacji Zasady Zanieczyszczający Płaci służyć mogą również ubezpieczenia własne (tzw. *first party insurance*). Ze swej natury dają one stronom większą swobodę w kształtowaniu warunków ubezpieczenia, w tym przedmiotu i zakresu ochrony. Aktualnie głównym instrumentem ochrony środowiska wydają się być administracyjnoprawne decyzje narzucające podmiotom korzystającym ze środowiska sfinansowanie kosztów działań zapobiegawczych i/lub naprawczych. Propagowane przez Zdzisława Brodeckiego kosztowe ujęcie szkody rekompensowanej przez ubezpieczyciela umożliwia ujmowanie tego rodzaju ubezpieczeń jako ubezpieczenia ryzyk finansowych, których przedmiotem jest ryzyko pokrycia kosztów działań na rzecz środowiska (wynikających z ustawy lub narzuconych przez organ ochrony środowiska).

3.3. UBEZPIECZENIA REALIZUJĄCE ZASADĘ POSZKODOWANY PŁACI (VICTIM PAYS PRINCIPLE)

Z uwagi na wagę problemu oraz skalę możliwości rynku ubezpieczeniowego myślenie oparte na zasadzie „zanieczyszczający płaci” wydaje się niewystarczające. Powstaje zasadnicze pytanie o zakres zaangażowania samej ofiary w ochronę jej dóbr osobistych i interesów majątkowych, które narażone są na ryzyko zanieczyszczenia⁴⁰. Takie myślenie wydaje się zgodne z intencją Parlamentu Europejskiego, który wzywa państwa członkowskie do tworzenia zachęt dla obywateli UE do ochrony ubezpieczeniowej dóbr osobistych (życia, zdrowia) i mienia od szkód. Własne ubezpieczenia poszkodowanego tworzą możliwość traktowania takich strat jako przedmiot ubezpieczenia.

Tak jak wcześniej wspomniano do kategorii ubezpieczeń środowiskowych coraz częściej zaliczane są ubezpieczenia finansowe. Przykład stanowić mogą ubezpieczenia stanowiące sposób zabezpieczenia spłaty kredytów hipotecznych. Ochrona dotyczy pokrycia kosztów rekultywacji, do których uiszczenia jest zobowiązany podmiot władających nieruchomością gruntową, na której

³⁹ Poniesione mogą być przez rolników w razie utraty plonów na skutek zanieczyszczeń czy rybaków w razie utraty połowów, por. D. Maśniak, *Aspekty prawne dywersyfikacji ryzyka...*, s. 140.

⁴⁰ Szerzej na temat roli ubezpieczeń rzeczowych w ochronie środowiska zob. D. Maśniak, *Ubezpieczenia ekologiczne*, Zakamycze 2003, s. 217 i n.

ustanowiono hipotekę na rzecz banku na wypadek zanieczyszczenia tej nieruchomości⁴¹. Inny przykład stanowią umowy ubezpieczenia zawierane przez rolników narażonych na stratę z uwagi na zanieczyszczenie upraw czy też hotelarze narażeni na stratę z uwagi na zanieczyszczenie środowiska (wód lub powietrza). Postrzeganie przedmiotu ubezpieczenia środowiskowego jako ryzyka finansowego stwarza realne możliwości wykorzystywania tego rodzaju instrumentu finansowego do ochrony środowiska.

Pomimo doświadczeń rozwiniętych rynków ubezpieczeniowych państw systemu *common law* w zakresie tego rodzaju ubezpieczeń, możliwość realizacji postulowanej przez Profesora Zdzisława Brodeckiego zasady *Victim Pays Principle* jest „pieśnią przyszłości” i bardzo powoli zyskuje zwolenników na rynku ubezpieczeniowym.

4. ROLA PREWENCJI W UBEZPIECZENIACH ŚRODOWISKOWYCH

Specyfika ubezpieczeń środowiskowych uwidacznia się również w funkcjach jakie tego rodzaju ubezpieczenia pełnią. W odróżnieniu od innych ubezpieczeń majątkowych ryzyko szkód w środowisku uwypukla znaczenie prewencji. Z uwagi na brak możliwości przywrócenia środowiska do stanu sprzed zanieczyszczenia funkcja kompensacyjna traci na znaczeniu. Dla efektywności ubezpieczeń nie bez znaczenia pozostaje fakt, że koszty ponoszone w celu osiągnięcia wyniku zbliżonego do stanu sprzed zanieczyszczenia zasadniczo są wyższe od kosztów zapobiegania szkodom. Powiązanie środków bezpieczeństwa z odpowiedzialnością za skutki zanieczyszczenia przewiduje dyrektywa środowiskowa. Przedsiębiorca powinien być zwolniony od ponoszenia kosztów *jeżeli podmiot jest w stanie udowodnić, że szkoda została spowodowana przez stronę trzecią i wystąpiła pomimo zastosowania odpowiednich środków bezpieczeństwa na miejscu lub na zamówienie czy polecenie wydane przez organ publiczny* (art. 8 ust. 3 dyrektywy). Zastosowanie odpowiednich środków prewencyjnych wzmacniających bezpieczeństwo ekologiczne stanowi sposób obrony przed rygorem odpowiedzialności za szkodę w środowisku. Działania prewencyjne są zatem korzystne nie tylko z punktu widzenia środowiska *per se* i ogółu społeczeństwa, ale również z punktu widzenia potencjalnego zanieczyszczającego.

Istotne jest wykorzystywanie badań i instrumentów już istniejących i rozwijanych do zbierania i udostępniania informacji na temat obowiązujących ubezpieczeń lub koncepcji oceny ryzyka stosowanych w państwach członkowskich. Przykładem może być Europejska platforma przystosowania się do

⁴¹ Por. J.W. Broderick, D.R. Lavoie, A.J. Perel, *Environmental Risk Management and the Role of Environmental Insurance*, Environmental Quality Management, Autumn 2000, s. 5-8.

zmiany klimatu (CLIMATE-ADAPT)⁴². Takie dane mogłyby być przekazywane w ramach kompleksowego zbioru informacji dotyczących zarządzania ryzykiem katastrof środowiskowych.

W działania prewencyjne wpisuje się przyjęty w niektórych państwach obowiązek przeprowadzenia podstawowej oceny ryzyka wyrządzenia szkody w środowisku. W zależności od wyników audytu przedsiębiorca albo porzestaje na wstępnej ocenie, albo musi dokonać dalszej oceny ryzyka, skoncentrowanej na opracowaniu szczegółowych scenariuszy szkód w środowisku i jego skutków, kalkulacji potencjalnych kosztów działań zapobiegawczych i naprawczych. Dopiero, jeśli tak określone potencjalne koszty działań przekroczą ustalony ustawowo próg, przedsiębiorca jest zobowiązany uzyskać stosowne zabezpieczenie finansowe. Wiele z państw przewidziało także zwolnienia z obowiązku posiadania zabezpieczenia finansowego w przypadku wdrożenia systemów EMAS lub ISO 14000⁴³.

Na szczeblu unijnym istotną rolę odegrała dyrektywa Seveso III (2012/18/UE)⁴⁴, mająca na celu wsparcie bezpieczeństwa w przemyśle związanego z funkcjonowaniem zakładów o dużym i zwiększonym ryzyku wystąpienia poważnej awarii przemysłowej. Dla tych zakładów w Polsce utworzono, przewidziane prawem, systemy przeciwdziałania wystąpieniu poważnych awarii, które określają scenariusze możliwych awarii oraz działania podejmowane w przypadku ich wystąpienia. Dyrektywa Seveso III zobowiązuje prowadzących zakład do zawierania w raportach o bezpieczeństwie opisu wszelkich środków technicznych i nietechnicznych mających znaczenie dla ograniczenia wpływu poważnej awarii. Komisja Europejska zgłosiła postulat włączenia do tych raportów informacji na temat ubezpieczenia.

5. PARTNERSTWO PUBLICZNO-PRYWATNE NA RYNKU UBEZPIECZEŃ ŚRODOWISKOWYCH

Pomimo zmian ustrojowych rozważania Zdzisława Brodeckiego na temat kategorii podmiotów odpowiedzialnych za szkody o rozmiarach katastrofalnych nie straciły na aktualności. Podkreślał on rolę i skomplikowany charakter stosunków prawnych, w jakie wchodzi publiczne fundusze odszkodowawcze lub

⁴² <https://climate-adapt.eea.europa.eu/>

⁴³ Szerzej zob. M. Lemkowska, *Systemy zarządzania środowiskowego zgodne z wymaganiami normy ISO 14001 na tle wybranych determinant rozwoju rynku ubezpieczeń środowiskowych*, s. 167 i n.

⁴⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/18/UE z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie kontroli zagrożeń poważnymi awariami związanymi z substancjami niebezpiecznymi, zmieniająca, a następnie uchylająca dyrektywę Rady 96/82/WE (Dz.U. L 197 z 24.7.2012, s. 1).

Skarb Państwa. Stał na stanowisku, że „do naprawienia szkód o rozmiarach katastrofalnych zobowiązane są trzy kategorie podmiotów: osoby indywidualne, fundusze ubezpieczeniowe i fundusze publiczne”. Szczególną uwagę zwracał na „ingerencję państwa w stosunki odszkodowawcze osób indywidualnych i ich gwarantów”.⁴⁵

Rola partnerstwa publiczno-prywatnego dostrzegalna jest coraz silniej w ubezpieczeniach kompensujących konsekwencje klęsk żywiołowych⁴⁶. Trudno się temu dziwić patrząc na udział rynku ubezpieczeń od ognia i innych zdarzeń losowych w rynku ubezpieczeniowym, a ryzyka zjawisk naturalnych obejmują również klęski żywiołowe. Katastrofy spowodowane przez człowieka w środowisku z większym trudem są zarządzane, co przekłada się również na wsparcie ze strony podmiotów publicznych. Państwowe pooly ubezpieczeniowe, stanowiące sposób wsparcia ze środków publicznych działań rynkowych, należą ciągle do rzadkości.⁴⁷

Podmioty publiczne mogą pełnić rolę tzw. ubezpieczycieli ostatniej instancji, czyli podmiotów przejmujących ryzyka przekraczające określony limit szkód spowodowanych katastrofą (przypominających reasekurację nadwyżki szkodości) lub tworzyć publiczne fundusze odszkodowawcze. Takie podejście, postulowane już przed pół wiekiem przez Zdzisława Brodeckiego, wykorzystuje możliwości finansowe publicznych i prywatnych podmiotów, rozkładając ciężar finansowy szkód. Partnerstwo publiczno-prywatne umożliwia pełną ochronę bez względu na rozmiar ryzyka, podczas gdy prywatny rynek ubezpieczeniowy ograniczony jest limitami poziomów przejmowanego ryzyka ustanawianymi celem zabezpieczania interesów ubezpieczycieli (sumami ubezpieczenia). Wykorzystanie ich na rodzajowo tożsame cele związane z naprawą szkód w środowisku nie pozwala zapomnieć o różnicach. Pozostawienie problemu zarządzania ryzykiem zanieczyszczenia środowiska podmiotom publicznym prowadzi finalnie do obciążania kosztami podejmowanych działań podatników jako zasilających budżety i inne fundusze publiczne.

Dostrzegamy skutkiem ubocznym wsparcia przez państwo prowadzącego do rozszerzenia ochrony jest wzrost hazardu moralnego⁴⁸. Na takie ryzyko

⁴⁵ Por. Z. Brodecki, *Obowiązek naprawienia ...*, s. 72 i 131.

⁴⁶ D. Maśniak, *Rola państwa w rozwoju ubezpieczeń katastroficznych na przykładzie rozwiązań prawnych dotyczących zarządzania ryzykiem powodzi*, [w:] *O dobre prawo dla ubezpieczeń: księga jubileuszowa Profesora Eugeniusza Kowalewskiego*, (red.) E. Bagińska, W. Mogilski, M. Wałachowska, 2019, s. 669 i n.

⁴⁷ Pool Español de Riesgos Medioambientales powstały w 1994 r. Zob. European Commission, *Study on pools and on ad-hoc co(re)insurance agreements on the subscription market* Ernst & Young, 8 February 2013, s. 393.

⁴⁸ Pokusa nadużycia/hazard moralny oznacza zmianę zachowania osoby, która po zawarciu umowy ubezpieczenia przestaje być silnie zmotywowana do działań zapobiegających wystąpieniu szkody, na skutek czego wzrasta prawdopodobieństwo wystąpienia niekorzystnych skutków

zwróciła uwagę większość respondentów w ramach konsultacji prowadzonych w toku opracowywania Zielonej Księgi. Dzięki wsparciu ze środków publicznych udzielanej ochrony ubezpieczeniowej składki ubezpieczeniowe z tytułu umów ubezpieczenia mogą okazać się niższe od składek żądanych przez podmioty prywatne świadczące ochronę bez wsparcia ze strony państwa. Sposobem zniewelowania tego problemu są rozwiązania wynikające z realizacji funkcji prewencyjnej wyrażane w formie powiązania wsparcia ze środków publicznych (dopłat do odszkodowania lub do składki ubezpieczeniowej) z podejmowaniem przez ubezpieczających – potencjalnych zanieczyszczających działań prewencyjnych.

Istotnym problemem w dochodzeniu roszczeń z tytułu szkód w środowisku jest identyfikacja sprawcy zanieczyszczenia. W tym zakresie współpraca z organami administracji publicznej okazać się może pomocna. Na mocy dyrektywy środowiskowej każda osoba fizyczna lub prawna jest uprawniona do przedkładania właściwym władzom wszelkich informacji i uwag związanych ze szkodami w środowisku wynikłymi z katastrofy spowodowanej przez człowieka, także do żądania podjęcia działań zaradczych. Następnie właściwe władze informują te osoby o podjętych działaniach lub o swojej decyzji o odmowie podjęcia działań wraz z podaniem przyczyn (art. 12 dyrektywy).

WNIOSKI

Przeprowadzona analiza wskazuje, że w ubezpieczeniach i rynku ubezpieczeniowym drzemie wciąż niewykorzystany potencjał umożliwiający wsparcie rozwiązania problemu ochrony środowiska. Istotnym elementem wspierającym rozwój rynku ubezpieczeń środowiskowych okazały się działania prawodawcy unijnego, cyklicznie monitorowane. Poprzez system zachęt w postaci narzuconych podmiotom korzystającym ze środowiska zabezpieczeń finansowych (w preferowanej na rynku formie ubezpieczeń) regulator przyczynia się do rozwoju świadomości ekologicznej i działań zapobiegawczych, do których zaliczyć należy również zapewnienie zabezpieczenia finansowego na wypadek szkody w środowisku, w szczególności szkody o rozmiarach katastrofalnych.

Doświadczenia ostatnich lat wskazują, że nawet daleko idąca ingerencja ustawodawcy w narzucanie obowiązkowej ochrony ubezpieczeniowej (czego

wypadku ubezpieczeniowego. Zjawisko to ograniczane jest przez mechanizm korygujący wysokość składek ubezpieczeniowych należnych w okresach ubezpieczenia następujących po powstaniu szkody. Innymi sposobami ograniczenia hazardu moralnego jest przenoszenie ciężaru ryzyka/szkody na ubezpieczonego w postaci franszyzy lub udziału własnego czy też ograniczanie zakresu odpowiedzialności ubezpieczyciela o stosowne wyłączenia.

przykładem może być Meksyk) nie zapobiega katastrofom środowiskowym i problemom związanym z niwelowaniem ich skutków. Wskazuje to na konieczność dostosowywania regulacji do świadomości społecznej i rozwoju rynku finansowego. Dzisiaj wyraźniej niż pół wieku temu aktualne są rozważania Zdzisława Brodeckiego wskazującego na konflikt interesów poszkodowanego i odpowiedzialnego. Stąd istotna rola wsparcia rynku ubezpieczeń środowiskowych przez państwo i poszukiwanie rozwiązań wzmacniających bezpieczeństwo finansowe ubezpieczycieli, dając im odwagę do wprowadzania na rynek ubezpieczeniowych adekwatnych do potrzeb.

Różnorodność ubezpieczeń wynikająca z różnorodności pojmowania ryzyka ubezpieczeniowego umożliwia realizację Zasady Zanieczyszczający Płaci poprzez ubezpieczenia OC, ale przede wszystkim ubezpieczenia ryzyk finansowych. Wspierany przez organy władzy proces nabywania przez obywateli świadomości co do kryzysowej sytuacji ekologicznej przyczynia się (choć bardzo powoli) do poszukiwania ochrony ubezpieczeniowej przez samych poszkodowanych. Tym samym zyskuje na aktualności postulowana przez Zdzisława Brodeckiego Zasada Poszkodowany Płaci.

THE USE OF INSURANCE TO COMPENSATE ENVIRONMENTAL DAMAGE OF CATASTROPHIC PROPORTIONS

Keywords: insurance, environmental damage, environmental disaster, ecological disaster, pollution

Abstract

The aim of the article is to answer the question about the role of insurance in solving the financial consequences of environmental disasters. Using the method of dogmatic-legal analysis, the author presented legal conditions for the development of environmental insurance in the EU, limiting herself to the EU regulations. Attention was drawn to the global character of the issue by presenting examples of environmental disasters which occurred on other continents. Looking for the specificity of environmental insurance, attention was paid to the importance of the preventive function and the way of its realization as well as the importance of public-private partnership.

BIBLIOGRAFIA

- Broderick J.W., D.R. Lavoie, A.J. Perel, *Environmental Risk Management and the Role of Environmental Insurance*, "Environmental Quality Management", Autumn 2000
- Bocken H., *General Report: Alternatives to liability and liability insurance for the compensation of pollution damage* (special study X, 1986) [w:] AIDA Studies in Pollution Liability and Insurance II, Word Congress on Insurance Law, Copenhagen 1990
- Borys G., *Ryzyko ekologiczne i jego systematyka na gruncie teorii ubezpieczeniowej*, [w:] *Instrumenty rynkowe w ochronie środowiska*, S. Czaja (red.), Jugowice-Wrocław 2002
- Briefing note Survey of environmental liability insurance developments June 2014 www.insuranceeurope.pl
- Brodecki Z., *Obowiązek naprawienia szkód o rozmiarach katastrofalnych*, Gdańsk 1978, s. 14-18
- Brodecki Z., *Rynek ubezpieczeń w Unii Europejskiej* [w:] *Kontrakty na rynku ubezpieczeń. Komentarz do przepisów i warunków ubezpieczenia*, Warszawa 2020
- Doś A., *Ryzyko ekologiczne przedsiębiorstw na rynku ubezpieczeń majątkowych*, Warszawa 2011
- Draniewicz B., *Odpowiedzialność za szkodę w środowisku w ustawie o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie – wybrane zagadnienia*, *Monitor Prawniczy*, 2008, Nr 5
- Dyrektywa 2004/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu, Dz.U. L 143 z 30.4.2004, s. 56
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/18/UE z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie kontroli zagrożeń poważnymi awariami związanymi z substancjami niebezpiecznymi, zmieniająca, a następnie uchylająca dyrektywę Rady 96/82/WE, Dz.U. L 197 z 24.7.2012, s. 1
- Environmental Risks and Insurance, A Comparative Analysis of The Role of Insurance in The Management of Environment-Related Risks*, "Policy Issues in Insurance" 2003, no. 6, OECD
- European Commission, Study on pools and on ad-hoc co(re)insurance agreements on the subscription market, Ernst & Young, 8 February 2013
- Fiedor B. *Economic Aspects of Ecological Liability and its Insurance, International Experiences and the Polish Case*, s. 16, <http://web.sfc.keio.ac.jp/~kgw/Research/JPJRP/ResearchPaper2003/Fiedor.pdf>
- Fogleman V., *Improving financial security in the context of the Environmental Liability Directive* No 07.0203/2018/789239/SER/ENV.E.4 May 2020
- Forrest C.J., Wesley D.L., *The Environmental Manager's Guide to Environmental Liability Insurance*, Environmental Quality Management, Spring 2008
- Jing L., *Compensating Ecological Damage. Comparative and Economic Observation*, Cambridge-Antwerp-Portland 2013

- Klimat ryzyka. Jak prewencja i ubezpieczenia mogą ograniczyć wpływ katastrof naturalnych na otoczenie?* Raport opracowany przez Deloitte Polska na zlecenie Polskiej Izby Ubezpieczeń, Warszawa 2019
- Kozyra P. Rutkowska M., *Ubezpieczenia ekologiczne jako instrument finansowy w ochronie środowiska*, Ogólnopolska konferencja „Zrównoważony rozwój w teorii ekonomii i praktyce” 29-30.06.2006, Referat pobrany ze strony Katedry Ekonomii Ekologicznej, <http://www.kee.ue.wroc.pl>, materiał na prawach rękopisu
- Lemkowska M., *Pojęcie szkody i odpowiedzialności prawnej jako podstawa kształtowania produktu ubezpieczenia środowiskowego*, Przegląd prawa ochrony środowiska 2/2016
- Lemkowska M., *Systemy zarządzania środowiskowego zgodne z wymaganiami normy ISO 14001 na tle wybranych determinant rozwoju rynku ubezpieczeń środowiskowych*, Toruń 2020
- Lemkowska M., *Ubezpieczenia odpowiedzialności administracyjnej za szkody w środowisku – problemy prawne*, Prawo Asekuracyjne 1/2013
- Maśniak D., *The legal framework of environmental insurance in Poland* [w:] *Environmental risk and Insurance*, (red.) K. Malinowska, D. Maśniak, A. Tarasiuk, Gdańsk 2021 (w druku)
- Maśniak D., *Prawo ubezpieczeniowe*, Gdańsk 2020
- Maśniak D., *Prawo ubezpieczeń* [w:] *Finanse. Acquis communautaire*. (red.) Z. Brodecki, Warszawa 2004
- Maśniak D., *Problematyka ubezpieczeń ekologicznych w świetle wybranych regulacji kodeksu cywilnego dotyczących umowy ubezpieczenia*, Gdańskie Studia Prawnicze, t. XXI, 2009
- Maśniak D., *Rola państwa w rozwoju ubezpieczeń katastroficznych na przykładzie rozwiązań prawnych dotyczących zarządzania ryzykiem powodzi*, [w:] *O dobre prawo dla ubezpieczeń: księga jubileuszowa Profesora Eugeniusza Kowalewskiego*, (red.) E. Bagińska, W. Mogiński, M. Wałachowska Monika, 2019
- Maśniak D., *Ubezpieczenia ekologiczne*, Kraków 2003
- Maśniak D., *Ubezpieczenia ekologiczne*, Zakamycze 2003
- Minoli D.M., Bell J.N.B., *Composite insurer consideration and attitudes on environmental management systems concerning public liability policies for pollution risks*, *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, 2002, vol. 4, no. 3
- Panasiewicz A., *Ubezpieczenia środowiskowe jako czynnik przyspieszenia przemian próśrodowiskowych*, [w:] *Ubezpieczenia wobec wyzwań XXI wieku*, W. Ronka-Chmielowiec (red.) „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” 2008, Nr 1197
- Rakoczy B., *Cywilnoprawne aspekty ustawy o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie*, *Studia z zakresu prawa, administracji i zarządzania*, UKW, 2013, vol. 4
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 5 lutego 2014 r. w sprawie ubezpieczeń od klęsk żywiołowych i katastrof spowodowanych przez człowieka (2013/2174(INI))
- Risk, The Environment and The Role of The Insurance Industry*, UNEP Finance Initiatives, February 2003
- Rosiek K., *Zakres pojęcia „szkoda ekologiczna” w ubezpieczeniach ekologicznych*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2006, Nr 708

- Sprawozdanie Komisji dla Rady i Parlamentu Europejskiego na podstawie art. 18 ust. 2 dyrektywy 2004/35/WE w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu z dnia 14.04.2016, COM(2016) 204 final
- Sprawozdanie Komisji na mocy art. 14 ust. 2 dyrektywy 2004/35/WE w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu, COM(2010) 581 final
- Summary responses received to the European Commission's Green Paper on the insurance of natural and man-made disasters, January 2014
- Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie, Dz. U. z 2007 r., Nr 75, poz. 493
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach, Dz. U. z 2013 r. poz. 21, 888, 1238, z 2014 r., poz. 695
- Weather, Climate & Catastrophe Insight*, Report AON 2020
- Wójcik P., *Ubezpieczenia odpowiedzialności za szkody w środowisku*, „Prawo, Ubezpieczenia, Reasekuracja” 1998, Nr 5
- Zielona Księga z 16 kwietnia 2013 r. dotycząca ubezpieczenia od klęsk żywiołowych i katastrof, COM(2013) 213
- Żebrowska T., *Ubezpieczenia ekologiczne a ochrona środowiska naturalnego*, Wiadomości Ubezpieczeniowe 1997, Nr 3-4